

Çevre Politikalarında Siyasal ve Toplumsal Gündem: Medya Etkisi

Korkmaz YILDIRIM*

Geliş Tarihi (Received): 31.12.2020 – Kabul Tarihi (Accepted): 15.02.2021

Öz

21. yüzyılda birey ve toplumlar geleneksel ve yeni nesil kitle iletişim araçlarının belirlediği siyasal ve kültürel çerçevede çevre sorunları ve çözüm önerileri hakkında fikir ve düşüncelerini geliştirmek zorunda kalmaktadır. Çevre sorunlarının dikkat çekmesi ve politik gündemde yer almasının önemli gerekçelerinden birisi, toplumsal bilincin sağlanarak siyasal ve toplumsal karar vericilerin tercih ve önerileri doğrultusunda kamuoyunun oluşmasıdır. Bu çalışmanın amacı, kamu politika süreci ile ilgili olarak bazı çevre sorunlarının siyasal ve toplumsal gündemde yer alırken, bazılarının neden dikkate alınmadığının gerekçelerini irdelemektir. Mevcut siyasal ve yönetsel sistemlerde çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında birçok unsur etkili olmaktadır. Bu unsurlardan medya son dönemlerde daha fazla öne çıkmaktadır. Bu kapsamda çalışmada medya ve iletişim teknolojilerinin, çevre politikalarının oluşum sürecindeki rolü ve önemi tartışılmaktadır. Çalışmada özellikle çevre sorunlarının politik ve toplumsal gündemde yer alması, medya ve iletişim alanında oluşturulmuş, tanımlanmış değerler ve fikirler tarafından çerçevelendiği tespiti dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Politikaları, Medya, Gündem Belirleme, Kamu Politikası

Political and Social Agenda in Environmental Policies: Media Effect

Abstract

In the 21st century, individuals and societies are supposed to form their idea and thoughts about defining environmental issues and figuring out solutions in the political and cultural framework determined by traditional and new mass media. An important reason why environmental problems are attracting attention and taking place in the political agenda is the formation of the necessary public opinion in line with the preferences and suggestions of decision makers in the political and social field by ensuring social awareness. The purpose of this study is to examine the reasons why certain environmental issues are included in the political and social agenda, while others are not taken into account regarding public policy process. Many factors are effective in the development and implementation of environmental policies in contemporary political and administrative systems. Among those of which, the media has become more prominent recently. In this context, the role and significance of media and communication technologies in the formation process of environmental policies are discussed in the study. In the study, the notion that environmental issues are included in the political, social agenda are framed by the values, and ideas established and determined in the areas of the media and communication devices is remarkable.

Keywords: Environmental Policies, Media, Agenda Setting, Public Policy

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, korkmaz.yildirim@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5427-5075.

Giriş

21. yüzyılda devlet ve toplum ilişkilerinde yaşanan değişimler, yönetim alanında Yeni Kamu Yönetimi (*New Public Management*) anlayışı ve ilkelerinin yaygınlaşması, yönetim ve çok aktörlü yaklaşımların benimsenmesi, çevre politikalarının oluşumunda birçok aktörün sürece dâhil olmasını gerekli kılmıştır. Bu değişimlerin yanı sıra küresel, ulusal ve yerel ölçekte çevre sorunlarının artış göstermesi hükümetler başta olmak üzere diğer aktörler tarafından oluşturulan politikaların genişlemesine neden olmuştur. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren çevrenin biyoloji, ekoloji, fizik gibi doğa bilimleri yanı sıra ekonomi ve toplum bilimleri araştırmalarında daha fazla yer alması ile rasyonel ve bütüncül politikaların geliştirilmesi mümkün olmuştur. Bilimsel çalışmalar önem düzeyi her geçen gün artış gösteren, karmaşık yapıya sahip ve çok değişkenli çevre sorunlarının çözüm sürecinde devletin rolünü ve toplumsal sorumluluk anlayışını yeniden sorgulamaya başlamıştır. Bütüncül ve ekolojik dünya görüşü çevre sorunlar ile mücadelede başvurulan politikalarının oluşumunda ve uygulanmasında birçok aktörün sürece dâhil olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Özellikle etkin, kapsayıcı, bilimsel ve çözüm odaklı çevre politikalarının oluşturulmasında, katılım sağlayacak paydaşların özellikleri ve kapasiteleri belirleyici olmaktadır.

Çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında diğer politikalarda olduğu gibi siyasi partiler, hükümetler, parlamentolar, bürokrasi, sivil toplum kuruluşları, baskı ve çıkar grupları ile medya gibi birçok resmi ve gayri resmi oluşumlar etkili olmaktadır. Özellikle medya çevre sorunları ile ilgili kamu politikalarının oluşturulmasında karar vericiler ile birey ve toplum arasında katalizör görevi görmektedir. Pozitivist yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, çoğunlukla çevre ile ilgili medya tarafından sunulan mesajların temel amacının toplumu bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve duyarlı hale getirmek, sorumluluk sahibi yapmak olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan eleştirel ya da yapısalcı düşünce yaklaşımını benimseyen araştırmacılar ise bu süreci içinde bulunulan politik, ekonomik ve kültürel yapının sürdürülmesi için sistemin bir uzantısı ya da bileşeni olarak nitelendirilmektedir. Başka bir ifadeyle yapılan çalışmalarda medya ya iktidar sahipleri ve politika karar vericilerin uyguladıkları politikaları meşrulaştırıcı ya da karar vericilerin fikir ve görüşleri çerçevesinde gerçekleştirilen politik girişimler hakkında toplumu bilgilendirici (propaganda) bir araç olarak değerlendirildiği gözlenmektedir. Bu kapsamda yanıtlanması gereken soru; medyanın çevre sorunlarına yönelik geliştirilen kamu politika yapım sürecindeki rolü ve öneminin ne olduğudur. Dahası, bazı çevre sorunlarının siyasi iktidarlar tarafından dikkate

alınırken bazılarında ilgisiz kalınması nasıl açıklanabilir? Şüphesiz bu ve türev sorular kamu politikası yapım sürecinin ilk aşaması olan toplumsal sorunların tanımlanması ve gündem belirlemeye ilişkin yaklaşımlar ve model önerileri ile açıklanabilmektedir.

Çevre sorunlarına yönelik geliştirilen kamu politikalarının ilk ve önemli aşamasını sorunların tanımlanması ve gündeme alınması oluşturmaktadır. Kamu politika sürecinin önemli aşamalarından biri olmasına rağmen gündem belirleme çevre politikaları alanında yapılan bilimsel çalışmalarda çok fazla dikkate alınmadığı gözlenmektedir. Çevre politika sürecinin aşamalarından biri olan gündem belirleme, yalın bir ifadeyle çevre sorunlarının devlet başta olmak üzere ilgili aktörler tarafından dikkate alınması ve çözüme yönelik program ve eylem çabası içerisine girmesi olarak değerlendirilebilir. Bu konuda alan yazında dikkat çeken temel eksiklikler olarak; çevre sorunlarının siyasiler ve bürokratların gündemlerinde yer almasının temel koşulu olarak çoğunlukla sivil toplum, baskı ve çıkar gruplarının etkin olduğu, çevre politikalarının yalnızca karar alma, uygulama ve denetim aşamalarından oluşan siyasal ve yönetsel bir süreç olduğu varsayımları gösterilebilir. Ancak politik bir süreç olan çevre politikalarının özellikle sorunların tanımlanması ve gündem belirleme aşaması, diğer aşamaların ne yönde şekilleneceğini belirlediğinden dolayı önem arz etmektedir. Dahası bu aşamada oluşan anlayış, fikir ve düşünceler sürecin başarılı ya da başarısız olarak sonuçlanmasına bile sebep olabilmektedir.

Çevre sorunlarının belirlenmesi ve politik gündemde yer almasında etkili olan temel unsurların başında medya ve kitle iletişim araçları gösterilmektedir. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler iletişim araçlarının çeşitlenmesine sebep olmuş, politik ve yönetsel alanda kullanımı yaygınlaşarak bireyle devlet arasındaki bilgi akışını kolay ve hızlı hale getirmiştir. Benzer şekilde bu dönemde yaşanan ekonomik refah seviyesindeki artış medya ve kitle iletişim araçlarına olan erişimin daha kolay olması sağlamıştır. Toplumun her bir kesiminin rahatlıkla erişebildiği yeni nesil iletişim araçları sayesinde evrensel kültür ve toplumsal sorunlar dünyanın her bir tarafına taşınabilmektedir. Bu durum çevre sorunları ile mücadelede medyayı en önemli güç merkezlerinden biri haline getirmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da açıklandığı gibi iletişim araçları ve medya; toplumun çevre sorunları gibi toplumsal olaylar karşısındaki tutum ve davranışlarının şekillenmesinde, fikir ve düşüncelerinin oluşmasında etkin bir araç konumuna gelmiştir.

Bu çalışmanın temel savı; çevre politikaları örneğinden hareketle toplumsal sorunların politik ve toplumsal gündemde yer alması, medya tarafından oluşturulmuş ve tanımlanmış değerler ve fikirler tarafından çerçevelendiği tezine dayanmaktadır. Bu hususta medyayı sınırları belli olmayan açık bir alan olarak değerlendirmek yanlış olur. Aynı zamanda çalışmanın temel varsayımı çevre politikalarında etkin rol oynayan aktörleri çevre ile ilgili konularda bilinçlendiren veya aktörler ile toplum arasındaki karşılıklı bilgi akışını sağlayan medyanın, belirli bir kurumsal yapı, kişi ve karar verici tarafından benimsenen fikir ve düşünceler tarafından sınırlandırılması oluşturmaktadır. Zira bu çalışmanın amacı; siyasal ve toplumsal gündemde belirli çevre sorunlarının politika yapımına uygun görülmesine ve dikkate alınmasına karşılık bazılarının dikkate alınmamasının gerekçelerini irdelemektir. Bu çalışma aynı zamanda çevre sorunlarının toplum tarafından benimsendiği yoksa benimsetildiği ölçüde mi varlığını koruduğu sorunsalı değerlendirmektedir. Bu soruya verilen cevap her iki seçenekten biri olsa da: medya ve iletişim araçlarının bu süreçteki rolü ve önemin ne olduğu sorusu cevap bekleyen bir diğer önemli husustur.

1. Kamu Politikaları Oluşum ve Gelişim Süreci

Siyasal iktidarların asli görevleri arasında toplumsal sorunlar karşısında oluşan çatışmaları uzlaştırmak yer almaktadır. Bu uzlaştırma sürecinin en temel ve somut aracı ise kamu politikalarıdır. Birçok resmi ve gayri resmi aktörün sürece dâhil olmasını gerekli kılan kamu politikaları aracılığı ile paydaşların toplumsal sorunlar karşısındaki beklentileri karşılanmaya çalışılmaktadır. Kamu politikası sürecinde etkin katılımın sağlanması, fikir ve görüşlerin karar vericiler ile paylaşılması her şeyden önce problem ile ilgili yeterli düzeyde toplumsal farkındalığın olması ile mümkün olmaktadır. Süreç üzerinde etkili olan ve farklı bakış açısına sahip olan aktörler ile toplumda oluşan farkındalık düzeyi kamu politikaların oluşmasında ve şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır (Yıldız ve Sobacı, 2015:17). Siyasetçiler ve bürokratlar başta olmak üzere diğer paydaşların karar verdikleri yol ve yöntemlerin genel çerçevesi kamu politikaları ile belirlenmektedir. Kamu politikaları toplumsal hizmet talebinde bulunacak olan vatandaşın, politikalara karar verecek olan ve siyasi iktidarı elinde bulunduranlara kadar, sivil oluşum ve baskı gruplarını da içine alacak şekilde toplumun neredeyse tümünü ilgilendirmektedir (Toplu, 2018:348).

Farklı disiplinler tarafından ele alınması sebebiyle kamu politikası ile ilgili alan yazında üzerinde uzlaşma sağlanan tek bir tanıma rastlamak zordur. Siyaset Bilimi, İletişim, Kamu

Yönetimi, Sosyoloji, Felsefe gibi farklı disiplinler tarafından yapılan tanımlamalarda farklı ilgi ve odak noktalarının ön plana çıktığı gözlenmektedir. Esasen tanımlama yapmanın zor olmasının nedeni olarak kamu (*public*) ve politika (*policy*) kavramlarının etimolojik olarak farklı dil yapısını ihtiva etmeleri ve tarihsel iz düşümleri üzerinde muğlaklıkların olmasından kaynaklandığı söylenebilir. İngilizcede “*politics*” ve “*policy*” şeklinde ifade edilen kavramlar Türkçe’de sırasıyla “siyaset”, “politika” ve “siyasa” olmak üzere zaman zaman birbirleri yerine kullanılan kavramlar ile eşleştirilmektedir. Politika kavramının karşılığı olarak Türkçe’de kullanılan siyaset kavramı İngilizce “*politics*” kavramı karşılığında kullanıldığı gibi “tutulan yol, yöntem ve program” anlamına gelen “*policy*” kavramı karşılığında –kimi yazarlara göre “siyasa” sözcüğünün yerine de[†]- kullanıldığı bilinmektedir (Çevik ve Demirci, 2012: 11)[‡]. Benzer şekilde kamu politikasının tanımlanmasında farklılıkların İngilizcede “*public*” olarak ifade edilen “kamu” kavramından kaynaklandığı da ifade edilmektedir (Parson, 1995). Etimolojik olarak Türkçede “kamu” kavramı hep, bütün, bir ülke halkının bütünü, halk, amme olarak nitelendirilmektedir (Eryılmaz, 2012:9). Kamu politikası kavramındaki “kamu” kavramı ise daha ziyade politikayı yapan ve ondan etkilenen taraflar kastedilmektedir ki bu da nihayetinde devlet otoritesine ve topluma atıf yaptığını göstermektedir (Özacit, 2017:16).

Üzerinde uzlaşa sağlanabilecek tek bir kamu politikası tanımlaması yapmak oldukça güç olmasına rağmen kabul gören açıklamaların yer alması bu konuda fikir ve düşünce sistematığının gelişmesine önemli katkıları olmaktadır. Bu amaçla, Lester ve Stewart’ın aktarımına göre kamu politikası “amaçlar, değerler ve eylem programı”[§] olarak ifade edilen kamu politikası David Easton’ın yalın bir ifadesiyle “hükümet eylemleri” olarak değerlendirilmektedir (Lester ve Stewart, 1996:5). Geniş anlamda Easton’nun yapmış olduğu tanımlama da olduğu gibi, kamu politikası bireysel sorunlardan ziyade toplumu ilgilendiren hususlarda hükümet ve kamu kurumları tarafından oluşturulan ve uygulanan faaliyetleri ifade etmektedir. Dar açıdan ise siyasi iktidarı elinde bulunduranların toplumsal sorunları çözmek için alınan bir takım karar ve yöntemler kamu politikaları olarak değerlendirilebilir. Süreç olarak ifade edilen kamu politikası ise kanunlar, idari

[†] ‘Siyasa’ (*policy*) bir prensibe dayanan, bir hedefi gözetilen ve bunun için gerekli aşamalara atıfta bulunan karar ve uygulamalar için kullanılmaktadır” (Türküne, 2012: 29, aktaran Özacit, 2017:10).

[‡] Örnek olarak, Keleş ve diğerleri (2012:339) çalışmalarında politika olarak Türkçeleştirilen “*poltics*” için yönetki, “*policy*” için yönelti kavramını kullanmaktadır.

düzenlemeler gibi alternatif çözüm önerileri geliştirme ve uygulama işlemlerini içerdiği kabul edilmektedir (Eryılmaz, 2012:14-15).

Kamu politikası için kabul gören başka bir tanımlama Anderson (2003:3) tarafından hükümet tarafından toplumsal endişe ve kaygıları gidermek amacıyla kararlı ve amaçlı eylemler olarak ifade edilmektedir. Anderson'nun yapmış olduğu tanımlamanın temel özellikleri siyaset bilimci Easton'nun siyasal sistemdeki otoriteler** için geliştirmiş olduğu değerlendirmelerden esinlendiği için kamu politikaları daha çok hükümet gibi resmi aktörlerin eylemlerini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Birkland (2011:8-9) kamu politikası “kamu tarafından dikkat çeken toplumsal sorunlar için belirli bir amaç doğrultusunda nihai olarak hükümetler, resmi veya gayri resmi aktörler tarafından tercih edilen ya da edilmeyen sorunlar ve çözümlerinin farklı şekillerde yorumlandığı politikalar” olarak ifade etmektedir. Benzer şekilde Akdoğan (2011) kamu politikası kavramını devlet otoritesinin geçerli olduğu toplumsal sorunların çözümü için yetkili kamu kurum ve görevlisi tarafından gerçekleştirilen her türlü iş ve eylem olarak ifade etmektedir. Gül (2015) çalışmasında kamu politikalarını meşru bir toplumsal sorunu gündeme alarak çözüm seçeneklerini ortaya koyma, sorunu çözüme kavuşturma amacıyla kamu kurumları ya da onların gözetimi altındaki aktörlerin planlı program ve eylemleri olarak ifade etmektedir. Ancak bu ve benzeri tanımlamalar dikkate alındığında siyasal sistem içerisinde devlet otoritesine sıklıkla atıf yapılmış olması, kamu politikalarının oluşturulmasında devlet dışındaki çevrelerin etkisi olmadığı yanılığına yol açmaması gerekir (Eryılmaz, 2012:15). Sonuç olarak yapılan çalışmalar kamu politikasının farklı alanlarda zamana ve tecrübeye bağlı olarak değişim gösteren esnek ve geniş bir kavram olduğunu göstermektedir.

Süreç olarak kamu politikası, toplumsal sorunların saptanmasından politik gündemde tartışılmasına, çözüm önerilerin geliştirilmesinden uygulanmasına, çıktı ve sonuçların değerlendirilmesinden sorunların tekrar gözden geçirilmesine kadar farklı süreçlerde bir takım iş ve eylemleri zorunlu kılmaktadır (Toplu, 2018:350). Bu süreçte toplumsal sorunlara alternatif önerileri geliştiren kurumların yapısı kamu yönetimi alanında, bu kurumların iktidar ve güç bağlamında incelenmesi siyaset bilimi alanında yapılan çalışmalar tarafından değerlendirilirken, politika içeriğinin ve nasıl formüle edildiğinin araştırmalarda çok fazla değinilmediği

** Easton'a göre toplumdaki tüm değerlerin otoriteye bağlı olarak dağıtılması gerekmektedir. Şüphesiz burada kastedilen devlet otoritesidir. Bu açıdan kamu politikasını siyasal sistemin çevresinde oluşan tepkilere karşı verilen bir cevap olarak ifade etmektedir (Anderson, 2003: 14).

gözlenmektedir (Demir, 2011:107). Nitekim kamu politikası her bir aşamasında farklı iş ve eylemi gerekli kılan bir süreç olarak düşünülebilir. Yapılan çalışmalarda kamu politikası süreci; toplumsal sorunların tespiti, sorunlara yönelik geliştirilen formülasyon ve çözüm önerileri, uygulama ve değerlendirme şeklinde dört temel aşama ile özetlenmektedir (Anderson, 2003; Birkland, 2011; Çevik ve Demirci 2012:53;Yıldız ve Sobacı, 2015:24). Bir döngü şeklinde ifade edilen kamu politikası toplumsal problemlerin tanımlanması ve alternatif seçeneklerin belirlenmesi, uygun politikanın seçilmesi, uygulanması, yetkililer tarafından değerlendirmeler yapıldıktan sonra sonlandırılması olarak ifade edilmektedir (Lester ve Stewart, 1996:6).

1.1 Kamu Politikalarında Gündem Belirleme

Kamu politikası bireysel isteklerden ziyade toplumsal ihtiyaç ve taleplere yanıt vermek amacıyla oluşturulmaktadır. Söz konusu ihtiyaçlara yönelik gerekli politikaların oluşturulması her şeyden önce siyasal iktidarın temel toplumsal sorunları rasyonel olarak algılaması ve anlamlandırmasına bağlıdır (Anderson, 2003:86). Bu nedenle sürecinin ilk aşamasını toplumsal sorunların tespiti ve gündeme alınması oluşturmaktadır. Kingdom (2014) gündem belirlemeyi bir kararlar seti olarak değerlendirmektedir. Bu süreci; gündem oluşturma, seçim yapılacak olan alternatif seçeneklerin belirlenmesi, alternatif seçeneklerden birine karar verilmesi ve uygulanması şeklinde ifade etmektedir. Toplumsal bir sorun olarak kabul görmeyen ve alternatif çözüm önerileri geliştirilmesine gerek duyulmayan herhangi bir toplumsal sorun için kamu politikası geliştirilmesine gerek duyulmamaktadır (Toplu, 2018:351). Bu açıdan Birkland (2011:169) gündem belirleme aşamasına herhangi bir toplumsal hoşnutsuzluğun hükümet ve bürokratlar tarafından politika yapımı ve alternatif çözüm önerilerini gerekli kılacak düzeyde önem arz etmesi durumunda geçildiğini ifade etmektedir.

Siyasal ve toplumsal açmazların gündemde yer alması konunun politika yapımını gerektirecek düzeyde meşru kaygıları içermesi ve karar veren merciler için etkin ve dikkat çekici boyutta olmasına bağlıdır. Gündem belirleme aşamasında problemin tanımlanması aşamasından alternatif çözümlerin nasıl ve ne şekilde olması gerektiği konusunda politika karar vericileri ve toplumsal gruplar arasında farklı görüşlerin olmasından dolayı her zaman bir uzlaşma oluşmamaktadır. Baskı ve çıkar grupları ile sivil oluşumlar bu aşamada sorunun tanımlanması ve formüle edilmesi, gündemde uzun bir süre yer alması, bazı sorunların dikkate alınmaması ya da

kararların kendi amaçlarına hizmet edecek yönde gerçekleşmesi için mücadele etmektedir (Demir, 2011:107).

Bir disiplin olarak gelişimini son yıllarda artıran kamu politikalarının önemli aşamalarından biri olan gündem belirleme alan yazında nispeten daha az çalışılan bir konu olması dikkat çekmektedir. Gündem belirleme konusunda yapılan çalışmalar çoğunlukla iletişim disiplini kapsamında gerçekleştirilen tez ve makalelerde yer aldığı gözlenmektedir. Çevre sorunlarına ilişkin olarak farklı disiplinler tarafından gündem belirleme aşamasının değerlendirilmesi bu alanda bilimsel ve kapsayıcı bir kuramın ve yöntemin geliştirilmesini zorlaştırdığı söylenebilir. Ancak Baumgartner ve Jones (1993) ve Downs (1972); Kingdon (2014) Siyaset Bilimi alan yazınında gündem belirlemeye ilişkin kuramsal yaklaşımların; siyasi aktörlerin toplumsal sorunlara karşı belirli bir fikir ve düşünce oluşturmalarında, onları dikkate alıp almamalarında, faaliyete geçip geçmemelerinde etkili olan temel unsurları araştırmak amacıyla geliştirildiğini ifade etmektedir.

Toplumsal sorunların tanımlanması, alternatif seçeneklerin belirlenmesi ve en uygun olana karar verilmesi aşamalarını kapsayan gündem belirleme, politika yapım sürecinin en önemli aşamalarından biri olarak kabul edilmektedir (Demir, 2011:111). Çünkü belirli bir kamu politikasının aktörler tarafından öncelikli ve önemli olduğunun kararı gündem belirleme aşamasında gerçekleşmektedir (Akdoğan, 2015:211). Toplumsal sorunların politik gündemde yer alması belirli koşullara bağlıdır. Bu koşullara örnek olarak, toplumsal bir problemin daha fazla göz ardı edilemeyecek bir kriz düzeyine ulaşması, daha geniş sorunlar için örnek teşkil etmesi, medya tarafından dikkat çekilmesi, daha geniş alanlarda olası etkilerinin olması, toplumda güç ve meşruluk sorunun oluşturma ihtimali gibi hususlar gösterilebilir (Lester ve Stewart, 1996:62)

1.2. Gündem Belirleme ve Belirleyici Yaklaşımlar

Toplumsal sorunların siyasal ve politik gündemde yer alması rasyonel bir zeminde gerçekleştiği kabul edilmektedir. Belirli bir toplumsal sorunun hükümet başta olmak üzere ilgili karar vericiler tarafından siyasal ve toplumsal bir konu olarak atfedilmesi ve bireyler başta olmak üzere, çıkar grupları, sivil toplum örgütleri, medya gibi aktörlerin beklentilerini karşılayacak yönde alternatif bir politik sürecin başlatılması için bir takım stratejiler ve taktikler uygulanmaktadır. Dahası toplumsal sorunlar ile mücadele kapsamında geliştirilen kamu politikalarının her bir aşamasında politikacılardan uluslararası aktörlere kadar birçok iç ve dış

unsur sürece dâhil olmaktadır (Yıldız ve Sobacı, 2015:19). Kamu politikaları sürecine dâhil olan unsurlar arasında özellikle medya, toplumsal problemlerin gündeme taşınması, alternatif çözümler için gerekli politika ve programlar hakkında tarafları bilgilendirilmesi ve karşılıklı olarak hükümet ile vatandaş arasında önemli bir iletişim kanalını oluşturması bakımından önem arz eden gayri resmi aktörler kategorisinde değerlendirilmektedir (Yıldız ve Sobacı, 2015:22).

Cohen ve diğerleri (2008:333) medyanın toplumsal sorunların çözümüne ilişkin geliştirilen politikaların siyasetçiler tarafından formüle edilmesinde etkin olmasını iki temel gerekçeye bağlamaktadır. Birincisi siyasetçilerin tekrar seçilebilmeleri kamuoyunda tartışılan temel sorunlarına eğilim göstermelerini gerekli kılmaktadır ki bu da medyanın eğilim gösterdiği konular ile büyük oranda örtüşmektedir. İkincisi gerekçe ise yasal ve meşru bir politika yapım sürecinde siyasetçilerin ve politik karar vericilerin benimsedikleri temel gayeler ile toplumsal beklentilerin örtüştürülmesinde medyanın bir araç olarak kullanılması gösterilmektedir. Zira siyasi iktidarı elinde bulunduranlar bu gücü uzun süre koruyabilmek için kendilerini iktidara getirenlerin talep ve beklentilerini dikkate almak ve bunları kamu politikaları ile çözüme kavuşturmak gerekliliği hissetmektedir (Toplu,2018:351). Diğer taraftan Kingdom (2014:131-139) çalışmasında gündemde uzun süre kalmayı başaran konuların belirli temel özelliklere sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu özellikleri teknik fizibilite (*technical feasibility*), değer kabul edilebilirliği (*value acceptability*) ve gelecekteki sınırlılıkların tahmini (*anticipation of future constraints*) olarak değerlendirmektedir. Teknik özellikler ile ifade edilen önerinin özellikle uygulama aşamasında olmak üzere başarılı olabilmesi için sahip olması gereken teknik boyuta ilişkin özellikler kastedilmektedir. Ayrıca politik bir önerinin gündemde uzun süre kalabilmesi için kamu politikasının toplumun sahip olduğu değerler ile uyumlu olması gerekmektedir. Nitekim politika yapımcıları arasında farklı ideoloji, toplumsal yapı, etnisite, coğrafya ve politik kültür gibi nedenlerden dolayı belirli bir alternatif önerinin tutarlılığı ve önemi üzerinde her zaman fikir birliği olmayabilmektedir. Son olarak politika önerisinde gelecekteki bütçe durumu, kamuoyunun tutumu, muhalefetin görüşü gibi unsurlar hakkında ön kestirimlerin yapılmış olması, önerinin uzun süre gündemde kalma olasılığını artırmaktadır. Sonuç olarak karmaşık bir toplumsal sorunun gündeme gelebilme olasılığı mevcut ve gelecekteki teknik ve politik koşullara uygunluğu ölçüsünde artış gösterdiği söylenebilir.

Toplumsal bir sorunun gündemde yer almasını aktörler açısından değerlendiren çalışmalar çoğunlukla siyasi iktidar sahibi ile diğer karar vericiler üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak

sorunların sistemik gündemden kurumsal gündeme^{††} nasıl geçiş yaptığı konusunda aktörler yanı sıra farklı bileşenler üzerinden açıklanmasına ihtiyaç vardır. Zira Lester ve Stewart (1996) çalışmasında bir konunun resmi ve kurumsal gündemde yer alması için sahip oldukları özellikleri farklı olarak özgünlük (*specificity*), toplumsal önem, zamansal gereklilik (*temporal relevance*), karmaşıklık ve kategorik öncüllük (*categorical precedence*) olarak ifade etmektedir. Özgünlükten kastedilen şey toplumsal bir sorunun değişik düzeyde somut ve soyut olarak tanımlanabilir olması ile ilişkilidir. Örnek olarak toksik atıkların somut olarak hem insan sağlığı hem de çevre sağlığı açısından önemli olarak nitelendirildiğinde politik gündemde yer alma olasılığı daha fazla olacaktır. Toplumsal önem ile kastedilen ise sorunun toplumsal alanda ne kadar kısa sürede tartışmalara ve anlaşmazlıklara neden olacağı ile ilgilidir. Diğer taraftan zamansal gereklilik toplumsal sorunların mevcut program faaliyetlerinin yeterli olup olmadığı ile ilişkilidir. Şayet mevcut politikaların uygulama süresinden daha fazla bir çalışmayı gerektiriyor ise yeni politik girişimleri için gündemde daha uzun kalması beklenir. Ayrıca tanımlanması ve gerekli politikaların uygulanmasında daha az karmaşık olan sorunlar gündemde daha fazla yer aldığı ileri sürülmektedir. Son olarak kategorik öncüllük ise belirli bir toplumsal sorunun sıra dışı ve konjonktürel bir durum olup olmadığı ile ilgilidir. Daha önceki tecrübe ve teamüllerde açık örneklerin olduğu toplumsal sorunların gündemde uzun süre yer alması olasıdır (Lester ve Stewart, 1996:64-65).

Toplumsal sorunların gündeme alınması ve gerekli politikaların oluşturulmasında temel dinamikleri anlamak bakımından Kingdom (2014:194-195)'ın geliştirmiş olduğu “politika penceresi-*policy window*” yaklaşımına da değinmek gerekir. Kingdom'a göre politika sürecinde etkili olan üç farklı akımın (problem, politika ve siyaset) etkili olduğu ve belirli bir zamanda bu akımların kesişmesi durumunda kamu politikaların ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Her bir politik aktörün toplumsal sorunlar hakkındaki fikir ve görüşlerini oluşması problem akımını (*problem stream*), söz konusu toplumsal sorunlara ilişkin geliştirilen politika önerileri politika akımını (*policy stream*), siyasi irade tarafından söz konusu önerilerin politika iklimine uygun olanlar ve kamuoyunun endişelerini kapsayan kısmı ise siyaset akımını (*politics stream*) temsil

^{††} Birkland (2011:171-172) sistematik gündem için politika sürecine katılım sağlayanların dikkate çeken ve kurulu siyasal, toplumsal, ideolojik ve yasal normlar dışında kalmayan her türlü konular olarak nitelendirirken “kurumsal gündem” için hükümet ve kurumları, yasama, yargı gibi politika karar vericilerin ciddi ve resmi anlamda dikkate alması olarak ifade etmektedir. Baskı grupları, medya, sivil oluşumlar tarafından toplumsal sorunun geniş kitlelerin dikkatine sistemik gündem ile sunulurken karar alma organları tarafından dikkate alınması kurumsal gündem ile gerçekleşmektedir.

ettiğini ifade etmektedir. Kingdom söz konusu bu üç farklı akımın kesişmesi ile politik pencerenin açıldığını ve politikaların hayata geçirildiğini ifade etmektedir. Bir açıdan, hükümet gündemi problem ve siyaset penceresi sayesinde oluşurken gerekli alternatif çözüm seçenekleri politika penceresi ile gerçekleştiği söylenebilir.

Kamu politikalarında gündem belirleme aşamasının değerlendirilmesine katkı sunan bir diğer yaklaşım Baumgartner ve Jones'ın (1993) yapmış olduğu denge modeli (*punctuated equilibrium*) gösterilebilir. Bu yaklaşıma göre küçük değişimler ile kamu politika döngüsün dengede kaldığını ifade etmektedir. Politik sürece ilişkin olarak, iktisadi, siyasi ve toplumsal değişkenler sebebiyle politik alt sistemdeki aktörler yeni gündem konuları için baskı oluşturmakta, yeni toplumsal sorunların eskilerinin yerini almasını ya da var olanların sönümlenmesini sağlamaktadır. Örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde ikinci dünya savaşında sonra besin kıtlığı ile mücadele ve fazla besin üretimi için pozitif politika pencerenin oluşması ile zirai ilaç sanayinin gelişimi sağlanmıştır. 1960'lı yıllara kadar gerekli kurumsallaşma ve yasal düzenlemeler yapılarak zirai ilaç kullanımının yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Ancak çevrecilik hareketinin gelişmesinde ve uluslararası çevre farkındalığının oluşmasında önemli katkısı olan Rachel Carson'ın "Sesiz Bahar" çalışması ve diğer çevreci yayınlar negatif politik pencerenin oluşmasını ve akabinde yoğun zirai ilaç kullanımının olumsuzlukları hakkında toplumsal farkındalığın oluşması yeni düzenlemeleri gerekli kılarak ilaç kullanımının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Carter, 2007:193-194).

Kamu politikası sürecinde toplumsal sorunların gündemde yer almasını açıklayan yaklaşımlar yanı sıra kimler tarafından ve nasıl belirlendiğine ilişkin alan yazında çok sayıda farklı model önerisi geliştirilmiştir. Esasında söz konusu modellerin pratikte karşılaşılan durumları tam olarak açıklamada yetersiz olsalar da toplumsal sorunlara yönelik politikaların oluşturulmasını daha iyi anlaşılır kılması bakımından ciddi katkı sunmaktadırlar. İlk olarak söz konusu modeller arasında kamu politikası sürecinde gündem belirlemeyi aktörler üzerinden değerlendiren "elitist" model gösterilebilir. Bu modele göre gündemin belirlenmesinde belirli gruplar içerisinde ve gruplar arasında yaşanan politika yönlendirme mücadelelerinin etkili olduğu kabul edilmektedir. Bu açıdan elitist modelde toplumsal bir sorunun gündemde yer alması siyasal gücü elinde bulunduran belirli kişi ve gruplar tarafından ne ölçüde dikkate alındığı önem arz etmektedir (Lester ve Stewart, 1996:68). Bu modelin temel varsayımı ise; toplumsal yapı iktidara sahip olanlar ile olmayan şeklinde bölünmüş olup, geniş kitleler politikalarda çok az söz sahibi olmaktadır. İş

dünyası, ordu veya siyasiler gibi iktidarda etkin olanların sahip oldukları değerler, tercihler ve öncelikler belirli bir zamanda sorunların gündemde yer almasında baskın olabilmektedir. Bir bakıma bu yaklaşımda, toplumun diğer kesiminden farklı değerlere sahip olan elit grup gündemde yer alacak olan konuları belirlemektedir. Kamu bürokratları, baskı grupları, iş dünyası gibi baskınlığı olan elit grupların değerlerinin ve önceliklerinin analiz edilmesi ile gündemde yer alan konuların neden ve niçin alındığı da anlaşılmış olmaktadır. Örnek olarak bu model önerisinde toplumsal sorunlar, liberal demokratik sistemlerde siyasal iktidarın politik gündemi belirlerken geniş halk kitlelerinin desteğine ihtiyaç duyması durumunda, otokratik ve korporatist rejimlerde ise ya devletin resmî kurumları tarafından kabul görülmesi ya da karar vericileri etkileme potansiyeli olmaları durumunda gündemde yer almaktadır. Bir diğer model ise toplumsal sorunların politik gündemde yer almasında idari yapıyı vurgulamakta, karar alma aşamasında bürokrasi ve idari yapının ideoloji ve siyasi tercihlerinin gündeme taşınmasında etkili olduğunu ileri süren “teknokratik model”dir. Teknokratik model tam tersi durumda siyasal iktidarı elinde bulunduran ve karar verici konumunda olanların mevcut idari yapıyı dikkate alarak kendi amaçlarını örgütsel ve yasal yapıya uyarlamaya çalıştığını göstermektedir (Akdoğan, 2015:218-219). Bir diğer model önerisi ise çoğulcu (plüralist) yaklaşımdır. Çoğulcu model önerisinde özellikle baskı ve çıkar grupları toplumsal sorunların politik gündeme taşınmasında etkili olduğu ileri sürülmektedir. Baskı ve çıkar grupları toplumsal sorunların tanımlanması ve gündemde yer alması ya da almaması için yoğun çaba sarf etmektedir (Lester ve Stewart, 1996:69).

2. Çevre Politikalarında Yaşanan Değişim ve Gündem Belirleme

1960’lı yıllardan sonra iklim değişikliği, ozon tabakasının tahrip olması, ormanların azalması, yaban hayatı ve biyolojik yaşam alanların yok olması, deniz ve tatlı su kaynakların kirlenmesi, asit yağmurlarının oluşması, radyo aktif atıkların risk teşkil etmesi başta olmak üzere birçok çevre sorunu siyasilerin ve toplumların ilgi odağını oluşturmaktadır. Çevre sorunlarının artış göstermesi yanı sıra özellikle gelişmiş kuzey ülkelerde ortaya çıkan çevreci hareketlerin güç kazanması toplumsal ve politik gündemde ekolojik sorunların yer almasına neden olmuştur. Süreç içerisinde çevre sorunlarında ayrıcalıklı politik yaklaşımların benimsenmesinin gerekliliği toplum ve politika karar vericiler tarafından dikkate alınmaya başlamıştır. Nihayetinde çevre söylemlerinin dikkat çekmesi ve çevre sorunlarında yaşanan artış, politika karar vericileri daha kapsayıcı politikalara yönelmeye zorlamıştır. Zaman içerisinde ülkeler tarafından endüstrileşmenin, neo-liberal ilkelere dayanan ekonomik gelişmelerin ve küreselleşme gibi olguların

olumsuz sonuçları olarak gösterilen çevre sorunlarının çözümü için, liberal demokratik sistemlerde siyasal ve kurumsal yapıda köklü değişimlerden ziyade mevcut geleneksel politika paradigmasında farklılaşmaya gidilmesi tercih edilmiştir. Başka bir ifadeyle o zamana kadar ki teknoloji merkezli, reaktif ve parçalı olan çevre politikaları yaşanan çevre tahribatını durdurmayacağı anlaşılınca bunun yerine, daha bütüncül ve kapsayıcı alternatif politika paradigmasının takip edilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır (Carter, 2007:174).

Çevre politikası kavramı çevresel değerlerin korunması ve geliştirilmesi amacıyla devletin etkinliklerini, kurumsal yapısını, toplumsal ilişkilerini düzenlemek amacıyla gerçekleştirdiği hedefler, ilkeler, tercihler ve eylemler bütünü olarak değerlendirilmektedir. Temel amaçları arasında ise bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sağlamak, toplumun sahip olduğu çevresel değerleri korumak ve geliştirmek, toplumsal adaleti sağlamak gösterilmektedir. Bir süreç olarak kabul edilen çevre politikaların temel koşulu olarak sorunların doğru teşhis edilmesi, amaç ve ilkelerin belirlenmesi gösterilmektedir. Amaç ve ilkelerin belirlenmesinde şüphesiz toplumun çevre konularındaki değer ve fikirleri önem arz etmektedir (Keleş vd., 2012:339-340). Çevre sorunlarının bir birlerine bağımlı, karmaşık, çok yönlü, uzun vadeli, evrensel, kalıcı gibi temel özellikleri nedeniyle çözümü için uygun politikaların oluşturulması zorlaşmaktadır (Turgut Yılmaz, 2017:10).

Toplumun çevre ile ilişkisinin düzenlenmesi amacıyla geliştirilen kamu politikaları konusunda görüş birliğinin olmaması çevre politikalarının farklılaşmasına neden olmaktadır (Keleş vd., 2012:339-340). Toplumsal grupların kendi dünya görüşleri çerçevesinde sorunları anlamlandırdıkları için politik uğraşlar ve çevresel söylemler farklılık göstermektedir. Süreç içerisinde çevre sorunlarının çözümü için geliştirilen temel politik çevre söylemlerinden en çok kabul gören neo-klasik ekonomik varsayımları içeren serbest piyasa yaklaşımlarıdır (Kaya, 2015:468; Ertürk, 2018:238). Bu yaklaşımı benimseyenler ekonomik büyümeyi önemseyerek küreselleşmeyi, endüstrileşmeyi, teknolojik gelişmeyi pozitif bir süreç olarak değerlendirmektedir. “Serbest piyasa çevreciliği” olarak nitelendirilen bu yaklaşıma göre fiyat sistemindeki aksaklıkların giderilmesi ve liberal ekonomik sistemin iyileştirilmesi karşılaşılan çevre sorunların içinde alternatif çözüm imkânları sunmaktadır (Ertürk, 2018:239). Bu yaklaşıma göre çevre sorunlarının asıl kaynağı olarak ekonomik büyümenin yetersiz olması dâhil yoksulluk başta olmak üzere diğer alanlarda arzu edilir düzeyde gelişmenin sağlanamaması gösterilmektedir. Bu yaklaşıma göre her ne kadar başlangıç aşamasında doğal kaynaklar üzerinde takip edilen iktisadi

gelişim uğraşlarının olumsuz etkileri olsa da belirli bir aşamadan sonra çevre kalitesinin gelişme ile birlikte artacağı varsayılmaktadır (Connelly ve Smith, 2003: 161; Clapp ve Dauvergne, 2005, 4-6; Chasek, 2018:29-30).

Bu konudaki bir diğer yaklaşım ise çevre sorunları ile mücadelede başvurulması gereken etkin ve kapsayıcı politikaların oluşturulması için ulusal ve uluslararası kurumsal yapıya ihtiyacın olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre özellikle uluslararası düzeyde işbirliğini mümkün kılacak kurumsal yapı sayesinde çok taraflı müzakereler ve anlaşmalar mümkün olacağından, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları finansal ve teknolojik sıkıntılar adalet ve sorumluluk ilkeleri çerçevesinde giderebileceği öngörüsünden hareketle doğal kaynaklar üzerindeki baskı azalacağı beklenmektedir. Derin ekoloji, toplumsal ekoloji, ekofeminizm gibi diğer yaklaşımlar ise çevre sorunları çözüm için politik, ekonomik ve toplumsal alanda yapılacak olan radikal politikalara ve düzenlemelere vurgu yapılmaktadır. Derin ve radikal değişikliklerin temel gerekçesi olarak ekonomik faaliyetler ve nüfus artış hızının doğanın taşıma kapasitesini zorladığı, sadece günümüz insanını değil gelecek kuşaklar ve diğer canlılar açısından riskler taşıdığı iddiasını taşımaktadır. Mevcut gelişim modeli sadece doğanın biyofiziksel sınırlarını zorlamasından dolayı değil toplumsal alanda yaşanan eşitsizlik ve adaletsizliğin giderilmesi, konunun etik ve ahlak çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğinden dolayı radikal politikaların gerekliliğini vurgulamaktadır (Connelly ve Smith, 2003:48-50; Clapp ve Dauvergne, 2005, 4-6).

Çevrenin sahip olduğu temel özellikler sebebiyle kamu politikasının konusu olmaktadır. Bu konuda çevresel kaynakların kamu malı olarak değerlendirilmesi ilk özellik olarak gösterilebilir. İkinci olarak, sebepleri ve sonuçları açısından çevre sorunlarının sınır ötesi özellik taşıması gösterilmektedir. Ayrıca çevre sorunlarının sahip olduğu içrek özellikler nedeniyle karmaşık ve belirsizliğin hâkim olduğu bir alan olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, kıt doğal kaynaklar üzerinde oluşan baskının meydana getirdiği etkilerin giderilmesinin her zaman mümkün olmaması çevrenin politik bir konu olarak değerlendirilmesindeki bir diğer temel özellik olarak gösterilmektedir. Çevresel değerler ve kaynaklar üzerindeki olumsuz etkinin ve tahribatın mekânsal ve zamansal olarak farklılıklar göstermesi bir diğer temel özellik olarak ifade edilmektedir. Son olarak, çevre sorunlarının devlet yönetim yapısında birçok farklı birimlerin müdahalesini gerektirmesi ve düzenleyici müdahalelerin toplumsal maliyetleri gerekli kılması çevre konusunun politik bir konu olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Carter, 2007: 174-180).

Çevre politikalarının gelişiminin incelenmesi ile ilgili olarak 1970’li yıllardan itibaren çevre sorunlarının yerel ve ulusal bir sorun olmaktan ziyade küresel yardımlaşmayı ve dayanışmayı gerektiren politik bir alan olarak öne çıktığı söylenebilir. Uluslararası alanda yapılan birçok bilimsel çalışma ve kurumsallaşma girişimleri her ülkenin sahip olduğu sosyoekonomik koşullar, siyasal kültür, devlet yönetim geleneği gibi diğer unsurların el verdiği ölçüde dikkate alınarak ulusal düzeyde çevre politikaların şekillenmesine etkili olmuştur (Kaya, 2015:468). Çevre politikaları ile ilgili uluslararası alanda ilk farkındalığın yaşandığı ve gerekli politik çabaların hız kazandığı, çevre konusunda çatışma ve uzlaşma arayışlarının dile getirilmeye başladığı dönem 5 Haziran 1972 tarihinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı (Stockholm Konferansı) ile olmuştur. Bu konferansla beraber sanayileşme, iktisadi gelişme, üretim ve tüketim faaliyetleri ile nüfus artışının çevre üzerindeki olumsuz etkileri ilk defa sorgulanmaya başlamış, insanoğlunun karşılaşmış olduğu çevre sorunlarıyla ülkelerin tek başına mücadele edemeyeceği anlayışı yaygın kazanmıştır. Stockholm Konferansında çevre sorunları ile mücadelede etkili olmak için gerekli olan faaliyetleri ve koordinasyonu sağlamak amacıyla uluslararası düzeyde kurumsallaşmanın ve kapsayıcı küresel çevre rejiminin oluşturulmasının, sivil girişimlerin artırılmasının gerekliliği bütün boyutları ile ortaya konmaya çalışılmıştır (Chasek vd., 2018:17-18). Konferans sonrasında bu amacı gerçekleştirmek için Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurularak çevre politikaların etkin bir şekilde yürütülmesi için gerekli olan politik araçlar ve çok taraflı müzakereler gerçekleştirilmiştir. Bu konferansın çıktıları sadece uluslararası düzeyde değil ulusal düzeyde de hükümetlerin kurumsallaşması ve yasal düzenleme girişimlerini başlatmıştır. 1970’li yıllardan sonra mevcut ekonomik büyüme ve kalkınma hareketinin çevre üzerinde oluşturmuş olduğu olumsuzlukları önleyici politikaların hayata geçirilmesinin gerekliliği söylemi Meadows ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen “Büyümenin Sınırları” başlıklı çalışması ile somut hale gelmiştir (Carter, 2007:242; Connelly ve Smith, 2003:218; Chasek vd., 2018:17). Bu yıllarda neo-klasik ekonomik gelişme ilkelerin takip eden gelişmiş kuzey ülkelerinin öncelikli çevre sorunları iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, biyolojik çeşitlilik, çevre güvenliği gibi hususlar oluştururken, yoksul güney ülkelerinin iktisadi ve teknoloji alanındaki yetersizlik nedeniyle geçinme ve yaşamsal faaliyetleri riskli boyutta etkileyecek düzeyde doğal kaynakların tahribatına ilişkin konular oluşturmuştur (Keleş vd., 2012:38-39).

Küresel çevre politikalarının şekillenmesinde önemli olan bir diğer gelişme ise 1980’li yıllarda iktisadi kalkınma ile çevre sorunlarını uzlaştırıcı girişimler oluşturmaktadır. Özellikle 1987

yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan ve “Brundtland Raporu” olarak bilinen “Ortak Geleceğimiz” başlıklı çalışma gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını önermiştir. Brundtland Raporu’nun ileri sürdüğü kapsayıcı ve rasyonel önerileri -sürdürülebilir kalkınmanın nasıl yorumlanması gerektiğine açıklık getirmesi yanı sıra ülkeler arasında iktisadî, toplumsal ve çevresel kalkınmanın sağlanabilmesi için gerekli çok taraflı anlaşmalar, ticaret, yardım ve finansal mekanizmalar olarak ifade edilebilir (Connelly ve Smith, 2003:218).

Küresel çevre politikalarında önemli değişimin yaşanmasına neden olan bir diğer gelişme, daha öncesinde öne sürülen sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasına yönelik çabaların belirtildiği ve bunun için gerekli olan politik araçları belirlendiği **1992 yılında Brezilya’nın Rio Janeiro şehrinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansıdır. Yaklaşık iki yıllık bir çalışmanın sonrasında Doğu-Batı ülkeleri arasında cereyan eden iktisadi, ekolojik ve toplumsal tartışmalar, gelişmiş kuzey ülkeler ile az gelişmiş güney ülkeler arasında uzlaşma arayışı üzerine kaymıştır. Dünya zirvesinin odak noktasını nüfus artışı karşısında iklim değişikliği, tarım arazilerinin azalması, su kaynaklarının tahrip olması, önemli habitat alanların yok olması ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi küresel çevre sorunlarının artış göstermesinin acilen çözüme kavuşturulması için gerekli tedbirler oluşturmaktadır. Konferansa katılım sağlayan delegelerin beklentisi çevresel tehditlere karşı takip edilmesi gereken sürdürülebilir kalkınma için gerekli uluslararası eylem planlarının ve yol haritasının ne yönde gelişeceği olmuştur (Kraft, 2011). Geniş katılımı olarak gerçekleşen “Dünya Zirvesi” Rio Deklarasyonu, Gündem 21, Ormancılık Prensipleri Deklarasyonu, İklim Değişikliği ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ile sonuçlandırılmıştır (Connelly ve Smith, 2003:238). Dünya zirvesi sonrası imzalanan anlaşmalar gelişmekte olan ülkelerin çevreye duyarlı kalkınma çabalarını, gelişmiş ülkeler tarafından sağlanacak olan finansal ve teknolojik transferleri, kapasite artırma ve eğitim alanındaki destekleri mümkün kılmıştır. Ancak çok kısa bir süre sonra verilen taahhütlerin çok az ülke tarafından gerçekleştirilebildiği anlaşılmıştır (Chasek vd., 2018:35).

Küresel çevre politikalarında önemli değişimin yaşandığı bir diğer gelişme Rio Zirvesi’nden on yıl sonra 2002 yılında Johannesburg’da gerçekleştirilen “Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” ile olmuştur. İktisadi, toplumsal ve çevre gelişimi arasında uzlaşma reçetesi ile öne çıkan

** Rio Zirvesi’ne 176 ulusal delege, 30000 bin sivil toplum temsilcilerinin katıldığı resmi kayıtlarda ifade edilmektedir.

uluslararası diplomasi konferansı olan zirvede daha önceden elde edilen kazanımlar ve taahhütlerin 2000’li yıllarda etkisini kaybettiği vurgulanmıştır. Zaman içerisinde kuzey ülkeler tarafından yapılan taahhütlerin çok az bir kısmının yerine getirilmesi, güney ülkeler için ise uluslararası alanda öngörülen eşitsizliğin olması, devam eden küreselleşme ve mevcut ekonomik yapının yeniden düzenlenmesindeki kuzey ülkelerin isteksizliği gibi nedenlerden dolayı Rio’da kazanılan olumlu momentum kaybolmuştur. Güney ülkelerde yaşanan doğal kaynakların tahribatı ve kalkınmaya ilişkin sorunların devam etmesi, kuzey ülkelerinin sağladığı teknoloji transferi ve finansal yardımlardaki azalmalar, çevre ve kalkınmayı önceleyen gelişmelerin yeterli düzeyde pratiğe aktarılamaması, Rio sonrası on yıllık sürecin özeti niteliğindedir (Connelly ve Smith, 2003: 248). Rio Zirvesinde belirlenen amaçların sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için oldukça yetersiz ve soyut kaldığı söylenebilir (Karft, 2011). Konferansın odak noktasını süreç içerisinde yaşanan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma prensip ve ilkelerinin takip edilmesinde karşılaştıkları sorunlar ve yoksulluk ile mücadele oluşturmuştur.

2002 yılında gerçekleşen Johannesburg Zirvesi ve sonrası için sürdürülebilir kalkınma paradigmasının gerekliliği ve geçerliliği çoğu ülke tarafından kabul edilmesine rağmen alternatif ve dışlayıcı unsurlar nedeniyle yeterli ölçüde amaçlara ulaşamadığı gözlenmektedir. Şüphesiz söz konusu dışlayıcı unsurların başında ise küreselleşme, mal, sermaye, bilgi ve insan kaynağının uluslararasılaşmasını mümkün kılacak ekonomik ve yasal düzen, yapı, örgüt ve teknoloji gelişim gibi unsurlar gösterilmektedir (Chasek vd., 2018:36). Sonuç olarak Johannesburg Zirvesi’nde de Rio’da belirlenmiş olan hedefler askıda kalmış, bunun için gerekli olan liderlik ve yeterli yaptırımların gerçekleşmediği anlaşılmıştır. ABD gibi uluslararası çevre rejiminin şekillenmesine etkili ve liderlik vasfı olan ülkeler daha önce belirlenmiş olan somut, öznel ve katı hedefler ve kapsayıcı planlar yerine sağlıklı su kaynaklarına daha fazla insanın erişiminin sağlanması, biyolojik çeşitliliğin korunması ve zehirli kimyasalların olumsuz etkilerinin giderilmesi gibi Birleşmiş Milletler tarafından ileri sürülen sürdürülebilir kalkınma hedefleri benimsediği gözlenmektedir. Şüphesiz bu zirvenin en önemli kazanımı çoğulcu ve katılımcı bir yönetim sürecin başlatılması ve iş dünyası, sivil toplum ve diğer ulusal ve uluslararası aktörler başta olmak üzere çok-aktörlü yönetim sürecinin benimsenmesi olmuştur (Speth and Hass, 2007:78). §§

^{§§} Johannesburg zirvesi sonrasında “Johannesburg Bildirgesi ve Johannesburg Uygulama Planı” üzerinde mutabık kalmıştır. 37 ilkededen oluşan Johannesburg Bildirgesi ekonomik ve sosyal kalkınmanın çevre korumacılığını mümkün kılacak şekilde yerel, ulusal ve uluslararası alanda etkin mekanizmaların oluşturulması vurgulanmıştır. Yoksullukla mücadele, doğal kaynakların tahribi ve

Küresel çevre politikalarının şekillenmesinde etkili olan bir diğer gelişim 2012 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda (Rio+20) olmuştur. Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda daha önceki toplantılarda belirlenen amaç ve hedeflere ilişkin gelişme ve uygulamalar tekrar gözden geçirilmesi imkânı sunmuştur. Konferansın ana gündemini sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde yer alan “yeşil ekonomi” ve “yoksullukla mücadele” ile gerekli kurumsal çerçevenin gerekliliği oluşturmuştur. Konferans sonrasında uzlaşılı ile kabul edilen deklarasyonda ise yeşil ekonomi politikalarının yaygınlaştırılması, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları finansal ve teknolojik açmazların giderilmesi için gerekli yardımlar, yoksullukla mücadele, eğitim, kapasite ve teknoloji transferi ve gerekli uluslararası yardımlaşmanın önemi vurgulanmıştır (Chasek, vd., 2018: 37-38).*** Aralık 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi taraflar toplantısı sonrasında imzaya açılan “Paris Antlaşması” uluslararası çevre politika söylemlerinde değişime etki eden bir diğer önemli politik girişim olarak gösterilebilir. Anlaşma karbon salınımının taahhütler ölçüsünde azaltılmasını ve iklim değişikliği ile mücadelede gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından gelişimlerin tekrar değerlendirilmesini ve anlaşmanın öngördüğü Ulusal Katkı Beyanlarının periyodik olarak gözden geçirilmesini vurgulamaktadır.

3. Çevre Politikalarının Gelişiminde Medyanın İşlevi ve Önemi

Son yıllarda yaşanan siyasi, iktisadi ve sosyal değişimler ve kabul edilen ulusal ve uluslararası düzenlemeler nedeniyle medyanın çevre politikaları üzerindeki belirleyici etkisi her geçen gün daha fazla artırmıştır. Zira güncel hayatta bireylerin kendi yaşam coğrafyası dışında meydana gelen çevre sorunlarının hepsini tecrübe etme şansı olmamaktadır. Son dönemlerde bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişme ile televizyon, gazete, radyo vb. geleneksel kitle iletişim araçları yanı sıra Facebook, Twitter, Youtube, Whatsapp gibi yeni nesil iletişim araçları toplumun hemen hemen tümünü kuşatan bir ortam sunmaktadır. Yerel gruplar için karşılaştıkları çevre sorunlarını tartışabilecekleri platformlar oluşmuş, kendi toplumsal gündemlerini politik gündeme taşınmasında önemli kazanımlar elde etmişlerdir (Yıldırım ve Ayna, 2018: 421-422). Bir

biyolojik çeşitliliğin korunması başta olmak üzere çevresel tehditlerden en fazla gelişmekte olan ülkelerin etkilendiği belirtilmiştir. Bildirgede özellikle küreselleşmenin getirmiş olduğu olumlu ve olumsuz etkiler değerlendirilmiştir. Konferans sonrası kabul edilen eylem planında ise belirlenen sorunlara çözüm niteliğinde uygulama araçlarına ve 2003-2020 yıllarına arasında takip edilmesi arzu edilen amaçlara ilişkin açıklamalar yer almaktadır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı-UNDP, 2004).

*** Rio+20 sonrası yayınlanan “İstedığımız Gelecek- *The Future We Want*” başlıklı bildirgede gelecek kuşaklar için gerekli olan sosyal ve ekonomik kalkınmanın çevre korumacılığını da mümkün kılacak şekilde gerçekleştirilmesinin gerekliliği tekrar vurgulanmaktadır.

bakıma edilgen yapıdan etken yapıya geçen bireyler soysal medya başta olmak üzere iletişim araçları aracılığı ile çevre konusunda faaliyet gösteren örgütler ile ortak hareket edebime imkânı kazandığı söylenebilir.

Çevre sorunlarının tespiti, gündeme alınması, alternatif seçeneklerin belirlenmesi, uygulaması ve denetlenmesi aşamalarında birey ve toplum ile siyasal iktidar arasındaki iletişim önemli düzeyde medya aracılığı ile sağlanmaktadır. Nitekim yazılı ve görsel basın ile toplumun resmi ve gayrsi resmi kurumlarını etkisi altına alan medya kamusal alanda bilgi yayma ve farkındalık gibi önemli işlevleri yerine getirmektedir. Demokratik sistemlerde demokrasinin gelişmesi için önemli görevler üstlenen medya, otoriter ve totaliter sistemlerde ise düşünsel olarak toplumu şekillendirme aracı olarak değerlendirildiği düşünülmektedir (Toplu, 2018:355). İlk bakış açısına göre, çevre politikalarının şekillenmesinde etkili olan aktörler medya ile sıkı bir iletişime girerek karar vericilerin kendi amaç ve hedefler doğrultusunda karar almaları için baskı oluşturmaktadır. Diğer taraftan çevre sorunlarının medya gündeminde yer alması ile toplumsal bilincinin oluşması sağlanmaktadır.

Medyanın çevre konularına yönelimi özellikle 1970'li yıllardan sonra artış göstermiştir. Bu yıllardan sonra işsizlik ve enflasyon gibi konular yanı sıra çevre konuları medyanın ilgi odağını oluşturmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucunda medya yerel nitelikteki çevre sorunlarının ulusal ve uluslararası alanda fark edilmesi ve çözümü için gerekli politikaların destek görmesini mümkün kılmıştır. Bir bakıma, münferit yerel gruplar medya aracılığı ile siyasi alanda etkili olabilmekte, düşünce ve görüşlerini kamuoyu ile paylaşma imkânı bulabilmiştir (Lowe ve Morrison, 1984:79). Daha da önemlisi medyanın ekolojik sorunlara yönelmesi ile siyasi, yönetsel ve bilimsel alanda meşrulaştırılmaya çalışılan sanayileşme ve beraberinde getirmiş olduğu sosyal yapı sorgulanmaya başlanmıştır (Lowe ve Morrison, 1984:88-89).

Burada merak edilen husus, medyanın çevre sorunları ile ilgili olarak birey ve toplumun fikir ve görüşlerini politik gündeme taşımakta araç mı? yoksa yakın ilişkisi olduğu toplumsal grupların fikir ve görüşlerini toplumsal gündeme girmesini sağlayan katalizör mü? sorusudur. Zira medya bilgi sunma şekli ve aktarım biçimi politik karar vericilerin konuyu gündeme alma ve muhafaza etmeleri üzerinde etkili olmaktadır. Sorokko (2002:268) yapmış olduğu çalışmasında medya, toplum ile politik karar vericiler arasındaki dinamik ve çok boyutlu ilişkiyi analiz

etmektedir. Örneğin dış politikalar üzerinde medyanın rolüne ilişkin yapılan çalışmada; politikacıların dış politikaları oluştururken medya tarafından sunulan bilgileri dikkate aldığı, toplumdaki bireyler de politikacıların dış politikada yapmış oldukları eylem ve faaliyetleri medyayı takip ederek öğrendiklerinden her iki boyuta da hizmet sunan bir araç konumunda değerlendirilmektedir (Sorokko, 2003:268). Benzer şekilde Jenner (2012: 274) çalışmasında özellikle New York Times gazetesi ve Times dergisinde elde ettiği verileri kullanarak, özellikle haber fotoğrafların siyasi karar vericileri ve toplumu yönlendirdiğinden çevre politikalarının şekillenmesinde önemli düzeyde etkili olduğunu ileri sürmektedir.

Medyanın çevre politikalarını şekillendirmesindeki etkisine ilişkin olarak Bernard C. Cohen (2015)'in, "Basın ve Dış Politika" başlıklı çalışmasında medyanın "...bireylerin ne düşüncülerinden ziyade ne hakkında düşüncüleri gerektiğini belirlemede" ifadesi önemli bir tespit olarak değerlendirilebilir. Medya tarafından önemli olarak nitelendirilen konular ile kamuoyunun gündeminde yer alan konuları arasındaki ilişki düzeyini anlamlandırmaya çalışan Cohen (2015: 13) medyanın özellikle okuyucuların ne hakkında düşüncüleri gerektiği konusunda etkili olduğu savı alan yazında çok fazla dikkat çekmiştir. Buradaki temel sorulardan bir diğeri, politikacıların neden toplumsal sorunları gündeme taşıırken medyayı dikkate aldıklarıdır. Bu konuda özellikle politikacılar ve bürokratlar için, karar verirken medya tarafından sunulan bilginin içeriği kadar (*information effects*) aktarım biçimi de (*media channel effects*) önem arz etmektedir. İlk bakışta politika karar vericilerin medyayı dikkat almalarındaki temel sebep olarak toplumsal sorunlar hakkında diğeri kanallar aracılığı ile elde edemeyecekleri bilgileri kazanmaları gösterilmektedir. Diğeri taraftan, politikacıların medya tarafından sunulan konuları sadece bilgi kaynağı olmasından ziyade toplumsal görüşleri yansıması bakımından da dikkat aldıkları ileri sürülmektedir (Sevenans, 2018:3). Bir başka ifadeyle medyanın ilgi duyduğu ve gündemlerine aldıkları konuları toplumun önem atfettiği hususlar ile örtüşmektedir. Politikacılar tarafından medya tarafından sıklıkla ileri sürülen konuların toplumun belli bir kesiminin fikir ve görüşlerini diğeri ölçüde yansıttığı için dikkate değer görülmektedir.

Politik karar verenler toplumda nelerin tartışıldığı hakkında bilgilerin medya tarafından sunulması sebebiyle bu alanda yapılan tartışma ve değerlendirmelere oldukça reaktif olmaktadır (Walgrave ve Van Aelst, 2006). Ancak medyanın politikalar gelişimi üzerindeki etkisinin abartılmaması gerektiğini, medya tarafından sunulan bilgilerin alternatif diğeri araçlar (danışmanlar, araştırma merkezleri, ofis çalışanları vb.) tarafından da elde edebileceğini ifade eden

çalışmalarda söz konusudur (Sevenans, 2018:4). Ayrıca siyasi parti tartışmalarında karşı parti vaatlerini eleştirmek ve kendi parti programları çerçevesinde sunulan konuların önemli olduğu bilincini oluşturma amacı ile medyanın bir araç olarak kullanılması karşılaşılan durumdur (Sevenans, 2018: 3-4). İktidar gücünü elinde bulunduran siyasi partiler çevresel değerleri dikkate alan hükümet programlarının toplum tarafından kabul görmesi ve meşruluğunun sağlanması için medya ile olan ilişkisine önem vermektedir. Diğer taraftan iktidarı ele geçirme çabası içinde olan muhalif partiler ise çevreci yaklaşımları dışlayarak sadece iktisadi ve sosyal gelişmeyi önceleyen politikalar konusunda kamuoyu desteğini almak ve hükümet politikalarını eleştirmek amacıyla medyadan mümkün olduğunca daha fazla destek almak için çalışmaktadır. Örneğin, siyasi iktidarda olan partiler programlarında yer alan iktisadi ve toplumsal gelişim açısından önemli kazanımları olan sürdürülebilirlik anlayışının enerji, atık, ulaşım, sanayi, inşaat gibi çeşitli sektörlerde daha fazla benimsenmesi gerekliliği vurgusunu medya kanalı aracılığı yaparak, toplumsal eğilimin bu yönde gelişmesini sağlarken, muhalif kesim ekolojik dünya görüşü ve radikal çevreci söylemlerin yaygınlaşması ve kamuoyunun bu yönde oluşması için medyaya başvurmaktadır.

Downs (1972:38) yapmış olduğu çalışmada Amerikan vatandaşlarının 1970’li yıllarda ekolojik sorunlara yönelmelerinde etkili olan unsurları araştırmaktadır. Çalışmasında çoğu toplumsal sorunların çözümü kapsamında geliştirilen kamu politikaların döngüsel olarak belirli aşamalardan (*a-problem öncesi, b-keşif, c-maliyetlerin belirlenmesi, d-ilginin azalması ve e-problem sonrası*) geçtiğini ifade etmektedir. Söz konusu döngüsel süreçten (*issue attation cycle*) toplumsal sorunlardan hangilerinin aşamalardan ne şekilde tecrübe edileceği, etkilenen toplumsal kesimin büyüklüğü, sorunun çözümü ile oluşacak faydanın boyutu ve medyanın ilgisi olmak üzere belirli kriterler tarafından şekillendiğini ileri sürmektedir. Bu kapsamda diğer toplumsal sorunlar içerisinde çevresel sorunlarının gözle görülür ve hissedilebilir sonuçlarının olması nedeniyle kamuoyunun dikkatini çekmeye devam ettiğini ve döngüsel süreçte sona yaklaşılmadığını ifade etmektedir (Downs, 1972:47). Çevresel sorunlara çözüm için gerekli olan kurumsallaşma, program ve politikaların oluşturulması, en çok Downs’ın döngüsel sürecinde yer alan medya ve kamuoyunda endişeye neden olan hususlara cevap verme gereksinimi hissedildiği keşif aşamasında gerçekleşmektedir.

Toplumsal konuların politik gündemde yer almasına ilişkin yapılan çalışmalardan bir diğeri Walter Lippmann’ın (1998) “Kamuoyu-*public opinion*” çalışmasıdır. Lippmann

çalışmasında güncel yaşamımızda edindiğimiz bilgilerimizin çoğu tecrübeler ile elde etme olanağı olmadığını ifade etmektedir. Özellikle siyasal konular zihinsel bir dünyanın uzantısı konumunda olup bilişsel olarak değerlendirmeleri gerektiren hususlardır. Nitekim bireyler kendi zihinsel dünyalarındaki imgelerden esinlenerek dış dünyaya ilişkin çıkarımlar yapmaktadır. Zira kitle iletişim araçlarının rolü ve önemi de burada yatmaktadır. Medya tarafından toplumsal sorunlar sürekli ve sıklıkla gündemde tutularak toplumun o konuya ilişkin düşünce ve fikirlerin belirli bir yönde şekillenmesine ya da baskılanmasına neden olabilmektedir. Bir bakıma bireylerin toplumsal konular hakkında hangi düşüncelere sahip olması gerektiğini belirlediği ifadesiyle medya ile siyaset arasındaki bağlantıya atıf yapmaktadır.

Benzer şekilde McCombs ve Shaw (1972)'ın medyanın politik gündem belirleme kapasitesine ilişkin yaptığı çalışmasında seçmenlerin toplumsal konulara ilişkin öncelik düzeyinin medya tarafından belirlendiği tespiti dikkat çekmektedir. Medya tarafından toplumsal konuların gündemde yer alma sıklığı ve süresi ile bir bakıma toplumun o konuya olan ilgisini de şekillendirmiş olmaktadır. Bütün bu bilgiler ışığında, toplumsal sorunlar içerisinde yer alan çevre sorunları, medya yerel, ulusal ve uluslararası alanda toplumu bilinçlendirmekte, alternatif çözüm önerileri geliştirmekte, uygulanan çevre politikalarına toplumsal desteğin oluşmasında uzlaştırıcı rol oynamaktadır. Bir taraftan önleyici çevre politikaları hakkında toplumu bilinçlendirirken bir taraftan da uygulanan politikaları kısmî bir kontrol ve denetleme rolü üstlenmektedir.

Mikami ve diğerleri (1999:96) medya ve kitle iletişim araçlarının çevre sorunları hakkında genel terminoloji ve anlatım biçimi ile küresel çevre sorunları hakkında toplumsal bilinçlenmenin sağlandığını ancak tematik olarak alt başlıklar hakkında fazla katkı sunmadığını ileri sürmektedir. Medyanın çevre sorunlarına ilişkin özel ve alt başlıklar halinde sürekli bilgi akışını sağlayarak sebep ve sonuç, tarihsel arka plan, gerekli politika ve eylemler hakkında daha fazla telkinde bulunması toplumsal bilinçlilik seviyesinin önemli düzeyde artmasına neden olacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan, çevre sorunlarına ilişkin toplumsal bilincin artırmada süreklilik önem arz ettiğinden kısa zamanlı ve olay merkezli haberlerden ziyade medyanın, bilim insanlarının, sivil girişimlerin, hükümet yetkililerinin katılımı ve destekleri ile sürekli konuların gündemde tutulması gerekli görülmektedir.

Çevre sorunları ile ilgili toplumsal taleplerin oluşabilmesi her şeyden önce yeterli düzeyde bilgiye sahip olmakla mümkündür. Toplumun çevre konusunda ihtiyaç duyduğu

bilgilerin belli bir kısmı kitle iletişim araçları ile sağlandığından, medyanın çevreye ilişkin bilgi sunma biçimi, tekniği ve yöntemi ile kamuoyunun belirli bir yönde şekillenmesini sağlamaktadır. Medyanın çevre politikalarının şekillenmesindeki en önemli ayrıcalığı bilgi ve teknoloji alanında yaşanan gelişme ile yeni nesil iletişim araçlarının sunmuş olduğu avantajlar sayesinde çok kısa bir süre içerisinde gerekli bilgiyi toplumun büyük bir kesimine ulaştırma potansiyeline sahip olmasıdır. Medya çevre sorunları karşısında toplumu cesaretlendirmekte, sorunların anlaşılmasını sağlamakta ve çözümüne yönelik olarak faaliyetlere geçmelerine neden olmaktadır. Stamm ve diğerleri (2000:234) yapmış olukları çalışmalarında küresel çevre sorunları arasında ilk sıralarda yer alan iklim değişikli ile ilgili toplumsal farkındalık üzerinde kitle iletişim araçlarının (televizyon, gazete, magazin ve kitaplar gibi) önemli katkıları olduğunu tespit etmektedir. Yapılan tüm bu atılımlar ile çevre sorunlarının çözümüne yönelik girişimlerin (daha az araç kullanımı, enerji tasarrufu, enerji verimli teknolojilerin kullanımı gibi) teşvik edilmesine neden olduğu ifade edilmektedir.

Medya toplumsal sorunlar karşısında genel kanaatlerin oluşmasına katkı sunarken bir taraftan da oluşan fikir ve görüşlerin iktidar sahipleri ve politika karar vericilere ulaştırarak demokratik bir siyasal ve yönetsel yapının oluşmasını mümkün kılmaktadır. Aynı zamanda, medya siyasal sistem ile yurttaşlar arasında aracı konumunda değerlendirilmekte, kültürel ürün ve hizmetlerin, kanaatlerin vatandaşa ulaştırılmasında önemli katkıları olduğu düşünülmektedir. Zira karşılıklı olarak siyasal sistem ile yurttaşlar arasında bilgi akışının sağlanması, geniş toplumsal kesimi etkilemesi nedeniyle önem arz eden medya demokratik sistemin daha fazla gelişmesinde katkıları olan sivil yapının zenginleşmesine neden olacaktır (Kılıç, 2009:157). Geline nokta özellikle sosyal medya gibi yeni nesil iletişim kanalları sayesinde düşüncenin asıl sahibi olan ve demokratik sistemlerin en temel kaynağı olan bireyler çevre sorunları ve ilgili politikalar hakkındaki görüşlerini toplumun büyük kesimi ile paylaşabilme imkânı bulmaktadır.

Medya ve kitle iletişim araçlarının toplum üzerinde çevre sorunları ile ilgili oluşturmuş olduğu bütüncül düşünsel katkı yanı sıra bireysel düzeyde sorunların sebepleri, etki düzeyleri ve sonuçları bakımından ne yönde farklılıklar meydana getirdiğinin anlaşılması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle medya mikro ölçekte toplumsal yapının yanı sıra bireylerin toplumsal sorunlar ve çevresi hakkında bilinçlenmesi ve daha duyarlı hale gelmelerini de sağlamaktadır. Zira medya, gelişmiş teknolojik imkânlar sayesinde bireylerin toplumsal sorunları daha hızlı kavrayabilmelerinde ve yorumlayabilmelerinde etkin bir araç konumundadır. Aynı zamanda

medya mevcut teknoloji imkânları ile toplumsal olaylar hakkında bilgi ve yorumları harmanlayarak topluma aktarması ile toplumsal kanaatin belirli bir yönde şekillenmesine de neden olmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde bireyler gerek çevre politikalarına katılma gerekse kamuoyunu belirli bir yönde gelişmesinde etkin bir rol oynama imkânına kavuşmaktadır.

Medya bazen toplumun genel çıkarlarını bazen de belirli toplumsal kesim ya da çıkar gruplarının talep ve beklentilerini ifade etmek için kullanılan baskı aracı haline de dönüşebilmektedir. Toplumsal yapı içerisinde azınlığın fikir ve görüşlerinin toplumun geri kalanına duyurmasına katkı sunan medya, demokratik sistemin daha fazla işlevsel olmasına neden olmaktadır. Medyanın bu potansiyel gücü nedeniyle yerel girişimler ve sivil oluşumlar medyayı kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmek istemektedirler (Kılıç, 2009:158). Baskı ve çıkar grupları için medya yayın organları ile güçlü iletişim kurmak kendi amaçlarını politik karar vericilerine benimsetmek için önem arz etmektedir. İletişim araçları (televizyon, radyo, gazete, dergiler vb.) tercihleri noktasında aralarında önemli farklılıklar olsa da, çevreci gruplar medya kanalları ile güçlü iletişim halinde olma arzusu içindedir.

Çevre ile ilgili baskı gruplarının üç temel nedenden dolayı medya yayın organlarına başvurdukları ileri sürülmektedir. Her şeyden önce grup üyelerinin motivasyonu artırmak ve benimsenen amaçların meşruluğunu sağlamak amacıyla medyayı araç olarak kullanmaktadırlar. İkinci olarak, çevreci baskı grupları, faaliyet gösterdikleri konulara ilişkin siyasetçiler, bürokratlar, iş dünyası gibi politikaların oluşmasında önemli rol oynayan aktörleri kendi amaçları doğrultusunda karar vermelerini sağlamak için baskı aracı olarak medyayı kullanmak istemektedirler. Son olarak çevre konusunda toplumun bilinçlenmesini, birey ve kurumlar üzerinde baskı oluşturmak amacıyla kitle iletişim araçlarını tercih etmektedirler (Lowe ve Morrison, 1984:82-84).

Esasen medya ilgili yapılan değerlendirmeleri içinde bulunan politik, ekonomik ve kültürel unsurlar ile ilişkilendirmek gerekmektedir. Medya tarafından üretilen bilgilerin özellikle kültürel ve ideolojik unsurlar ile ilişkilendirilmesi ya da gerçek durumlar ile medyadaki görüntüleri arasındaki ilişkilerin irdelenmesi gerekmektedir. Nitekim medya tarafında bilgi aktarımı sağlanırken egemen kültür ve ideolojide aynı zamanda topluma aktarılmaktadır. Benzer şekilde, Althusser (2003) devletin ideolojik aygıtları arasında medyayı da göstermekte, siyasal iktidarın sahip olmuş olduğu fikir ve düşünceleri birey ve toplum tarafından algılanmasını ve

benimsenmesinde kullanılan bir araç olarak nitelemektedir. Althusser çalışmasında medyayı ideolojilerin taşıyıcısı olarak değerlendirmektedir. Medyada sık sık tekrarlanan fikir ve düşünceler ile karşı görüşlerin baskılanması sağlanmaktadır (Althusser, 2003). Dahası medya belirli ideoloji, değer ve düşünceler ile toplumsal yapıyı düzenleyerek kurulmuş olan hegemonyayı meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Bir bakıma siyasal iktidar sahipleri tarafından sunulan değerler, inançlar ve davranış kalıpları toplumsal yapı ile bütünleştirilerek benimsetilmesi amaçlanmaktadır. Bu açıdan kitle iletişim araçlarının tercih etmiş oldukları anlatım biçiminde, toplumda var olan iktidar ve egemenlik ilişkisinin yeniden tanımlanması, sınıfsal yapı, eşitsizlik yapısı açıkça görünmektedir (Dursun, 2005:72). Medyanın gerçekleştirmeye çalıştığı şey, kültürel ve ideolojik yapılanma sürecinde iktidar ve egemenlik ilişkisinin yeniden oluşturulması, sınıf çatışması, eşitsizlik gibi siyasal, iktisadi ve toplumsal alana ilişkin açmazlardan ziyade daha çok bireylerin gündelik yaşama ilişkin yaşam biçimi, eğlence, moda gibi başlıklar altında çerçeveleme etkisi oluşturmaktır (Fiske, 2003:224). Sonuç olarak siyasal iktidar kendi varlığını devam ettirebilmesi için baskı ve ideolojik aygıtlara sahip olması gerekmekte, bunun için de medya ve kitle iletişim araçlarından faydalandığı ileri sürülmektedir. Toplumsal hayatta bireyler iktidar sahiplerinin güdümünde olan medya aracılığı ile empoze edilen anlamlar tarafından çizilen çerçevede kararlar alabilmektedir. Bütün bu anlatımlar ise demokrasinin gelişmesi ve çoğulcu düşünce sisteminin oluşturduğu bir kamuoyunu oluşması açısından sağlıklı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması açısından medya özellikle yeni nesil iletişim araçları bilinçlendirme yanı sıra her bir aşamaya aktörlerin katılımını sağlayarak fikir ve düşüncelerin aktarılması imkânı sunmaktadır. Nitekim çevre politikalarına karar verici konumunda olan siyasi iktidar ile kamu görevlileri geleneksel ya da yeni nesil kitle iletişim araçlarından elde ettikleri öneri ve telkinleri dikkate alarak politikalarını oluşturmaktadırlar. Özellikle son dönemlerde hızla yaygınlık kazanan sosyal medya, birey ve toplum ile siyasi iktidarı elinde bulunduranlar ve politik karar verenler arasındaki bilgi akışını engelsiz bir şekilde sağlamaktadır. Benzer durum, çevre politikalarının oluşması, gelişmesi ve uygulanmasında etkili olan diğer aktörler arasında iletişim imkânlarının artması ile ilgili politikaların kendi amaç ve hedefleri doğrultusunda gerçekleşmesi daha hızlı ve kolay olmaktadır.

Sonuç

Modern çağda bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler mevcut yaşam biçimlerinin insan sağlığı üzerindeki nedensel ilişkiyi ortaya çıkarmış, fiziki ve toplumsal boyutlara sahip olan çevreye önemli bir değer atfedilmesine neden olmuştur. Söz konusu değerlerin 1970'li yıllardan sonra diğer iktisadi, sosyal ve kültürel değerleri de içerecek şekilde bütünleştirilmesi ile daha da kalıcı hale gelmiştir. Çevresel değerlerin korunması ve geliştirilmesi amacıyla geliştirilen kamu politikaları radikal önerilerden serbest piyasa yaklaşımlara kadar geniş bir ideolojik ve düşünsel zeminde çeşitlilik gösterdiği gözlenmektedir. Toplumsal ve politik alanda çevre sorunlarının tanımlanmasından gündeme taşınmasına kadar ki süreçte medyanın rolü ve önemi her geçen gün daha fazla belirleyici olmaktadır. Muhafız kesimler doğal kaynakların aşırı tahribi, fosil yakıtların kullanımı, asit yağmurlarının oluşması, ormansızlaşma, iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, hava ve su kaynaklarının kirliliği, radyo aktif ve tehlikeli atıkların artması gibi pek çok çevre sorunlarına ilişkin olarak ortaya çıkan toplumsal hareketlere destek vermektedir. Söz konusu kesim özellikle sanayileşme ve kapitalizm gibi siyasal ve toplumsal değişimlerin beraberinde getirmiş olduğu olumsuzlukları eleştirmek ve baskılamak amacıyla medya ve kitle iletişim araçlarından faydalanmak için çaba sarf etmektedir.

Özellikle Siyaset Bilimi ve İletişim disiplini çalışmalarında bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin toplumsal ve bireysel alanda yeterli düzeyde karşılık görmemesi sebebiyle, medyanın mevcut toplumsal yapının ve işleyişin devamını sağlayan bir araç haline dönüştüğü tezi sıklıkla vurgulanmaktadır. Benzer şekilde yaşanan bu gelişmeler karşısında çevre sorunlarının tespiti ve gerekli politikaların oluşturulması ve uygulanmasında medyanın doğrudan ve dolaylı etkisi söz konusudur. Bazı çalışmalarda toplumsal düzenleme ve somut çıktılardan biri olarak kabul edilen kamu politikaları üzerindeki etkileri sebebiyle siyasi iktidarın ideolojik yapısını ve sürekliliğini devam ettirmesi bakımından medyanın araç olarak kullanıldığı vurgulanmaktadır. Diğer taraftan son yıllarda yaşanan çevre kirliliği, aşırı doğal kaynak tüketimi ve bu konudaki ülkeler arasında görev ve sorumluluk noktasında anlaşmazlık, adaletsizlik ve eşitsizlik olması durumunun eleştirilmesi bakımından etkin bir araç olarak medya kullanılmaktadır. Ayrıca medya ve kitle iletişim araçlarının çevre sorunlarına ilişkin karar vericilere ve toplumun daha fazla duyarlı olmaları ve bilinçlenmelerini sağladıkları, bilim ve teknolojinin meşrulaştırdığı modern toplumsal yapının daha fazla sorgulanmamasına zemin hazırladığını ileri süren çalışmalara da azımsanmayacak ölçüdedir.

Çevre politikalarının geliştirilmesinde siyasetçiler, bürokratlar gibi karar vericiler kadar toplumun sorunlar karşısında ki bilinçlilik ve isteklilik düzeyi önem arz etmektedir. Nitekim çevre sorunları karşısında oluşan toplumsal isteklilik ve bireysel bilişsel kapasite politikaların ne yönde gelişeceğini kısmen de olsa belirleyici olmaktadır. Bireyler ve toplumsal gruplar çevre sorunları ve çözüm önerileri hakkında fikir ve düşüncelerini oluşturmada geleneksel ve yeni nesil kitle iletişim araçlarından faydalanmaktadır. Ancak burada altı çizilmesi gereken “medyanın bir bakıma sorunlara yönelik bireysel ve toplumsal ilginin yetersizliğinden de sorumlu tutulabilir mi?” hususudur. Daha önce de ifade edildiği gibi medya tarafından sunulan bilgiler, toplumu bilinçlendirmekte fakat onların tutum ve davranışlarının belirli bir yönde gelişmesini de sağlamaktadır. Medyanın oluşturmuş olduğu toplumsal eğilimin hangi yönde gelişeceği medya, toplum ve politik gündem üçgeninde etkili olan unsurların açıklanmasına bağlıdır.

Toplumsal hoşnutsuzlukların politik gündeme girmesinde toplum ve siyasilerin fikir ve düşünceleri önem arz etmektedir. Ancak Lippmann (1998)’ın ifadesi ile bir bireyin gerçek dünyada tecrübe ettiği ve gözlemlediği olaylar ve olgular ne ölçüde büyük, karmaşık, soyut, zamansal ve mekânsal sınırların belirsiz olursa o düzeyde anlamlandırması da zor olmaktadır. Bu gibi durumlarda bireyler karşılaştıkları toplumsal sorunları kendi bilişsel dünyası ile uyumlaştırarak birtakım çıkarımlarda bulunabilmektedir. Medyanın salt toplumsal sorunları aktarmaktan ziyade toplumun ne düşünmesi gerektiğini ve hangi konuları “sorun” olarak nitelendirmeleri gerektiği hususunda etkin olmaktadır. Dahası, çevre sorunlarına ilişkin olarak medyanın hitap ettiği toplumsal kesimin ideolojik yaklaşımları, yakın ilişki içerisinde olduğu baskı ve çıkar gruplarının fikir ve görüşlerini yansıtacak şekilde bilgi aktarımı sağlaması, çevre sorularının gerçekliğini ve özgünlüğünü kaybetmesine neden olmaktadır. Bir açıdan, medya toplumun çevre sorunlarını nasıl algulamaları ve ne yönde tavır takınmaları gerektiğini de belirlemiş olmaktadır.

Çevre sorunları ile ilgili olarak birey ve toplumların gerçek dünyada meydana gelen sorunları ılımlı düşünceler haline getirilmesinde medyanın önemli rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca medyanın çevre sorunlarının politik gündeme geçişinde farklı motivasyon, tecrübe ve etkileşim unsurları nedeniyle radikallikten reformistliğe doğru farklı bir süreç takip etmesinde de etkili olmaktadır. Çevre problemlerinin tanımlanması ve politik gündemde yer almasında etkili olan koşullar farklılık göstermektedir. İlk bakışta her bir koşul tek başına (toplum açısından önem düzeyi, karmaşıklık durumu, fayda ve maliyetleri, etki boyutu vb.) toplumsal bir hoşnutsuzluğun sorun olarak tanımlanmasında yeterli olmadığı gibi farklı etkenler üzerinden de konuya açıklık

getirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, çevre sorunlarının politik ve toplumsal gündemde yer alması medyanın konuyu sürekli tekrarlaması ve vurgulaması ile olabilmektedir. Çevre sorunlarının politik gündeme getirilmesindeki en yaygın sebeplerden biri, toplumsal bilincin sağlanarak gerekli kamuoyunun istenen yönde oluşmasıdır. Nitekim oluşan kamuoyu toplumsal baskı haline dönüşerek çevre politikalarında karar verici konumunda olan siyasi iktidar sahiplerinin oluşan talepleri dikkate almalarını sağlamaktadır.

Her ne kadar toplumsal sorunlar ile medya konuları ve kapsamı arasındaki pozitif ilişki hakkında tartışmalar devam etse de, politik karar vericilerden büyük bir kesim, medya tarafından irdelenen ve aktarılan konuların kamuoyunu tercihlerini yansıttığını düşünmektedir. Bu kapsamda temel motivasyonlardan biri seçmenleri temsil etmek olan politikacılar medya tarafından gündeme alınan konuları dikkate alma eğilimindedir. Zira siyasi partiler de çevre sorunları ile ilgili toplumsal fikir ve düşünceleri tespit ederek kendi politik gündemlerine sokmak amacıyla medyadan faydalanmaktadır. Ancak siyasi partiler ve çıkar gruplarına yakın olan medya gruplarının sahip olduğu ideolojik, fikir ve düşünce yapısı gereği çevre sorunların tanımlanmasından ilgili politikaların uygulanmasına kadar farklı bakış açısı ile değerlendirdiklerinden sunmuş oldukları bilgiler ile kamuoyunu belirli bir yönde şekillenmesine de neden olmaktadır. Sonuç olarak katalizör görevi gören medya sebebiyle toplumsal kesim tarafından, olması gerekenden farklı şekilde tanımlanan ve anlamlandırılan çevre sorunlarının çözümü içinde, rasyonel ve bilimsel olmayan politikalar geliştirilmektedir. Medyanın çevre sorunları üzerinde yapmış olduğu çerçeveleme etkisi ve politika karar vericiler için oluşturduğu baskı boyutları, sebepleri ve sonuçları daha fazla açıklanmaya muhtaç gözükmektedir. Şüphesiz bu durumda kaybeden yine doğa ve nihayetinde ona muhtaç olan mevcut ve gelecek nesiller olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Akdoğan, A. A. (2011). *Türkiye’de kamu politikası disiplinin tarihsel izleri*. F. Kartal (ed.), Türkiye’de kamu yönetimi ve kamu politikaları, Ankara, TODAİE Yayınları, 75-98.
- Akdoğan, A. A. (2015). *Gündem belirleme*, M. Yıldız, ve M. Z. Sobacı (Ed.) Kamu Politikası Kuram ve Uygulama, Ankara, Adres Yayınları.
- Althusser, L. (2003) *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*, A. Tümertekin (Çev.), İstanbul, İthaki Yayınları.
- Anderson, J. E. (2003). *Public policymaking: an introduction*, Houghton Mifflin College, 5th Ed.
- Baumgartner, F. ve Jones, B. (1993). *Agendas and instability in American politics*. University of Chicago Press.

- Birkland, T. A. (2011). *An introduction to the policy process: theories, concepts, and models of public policy making*, M.E. Sharpe, 3rd Edt.
- Carter, N. (2007). *The politics of the environment: ideas, activism, policy*. Cambridge University Press. 2nd Edt.
- Chasek, P. S. (2018). *Global environmental politics*, Routledge.
- Clapp, J. ve Dauvergne, P. (2005). *Paths to a green world: the political economy of the environment*. Massachusetts Institute of Technology Press.
- Cohen, B. C. (2015). *Press and foreign policy*. Princeton University Press.
- Cohen, J., Tsfati, Y., ve Sheafer, T. (2008). The influence of presumed media influence in politics: do politicians' perceptions of media power matter? *Public Opinion Quarterly*, 72(2), 331-344.
- Connelly, J., Smith, G. (2003). *Politics and the environment: from theory to practice*. London and New York. Routledge.
- Çevik, H. H. ve Demirci, S. (2012). *Kamu politikası*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı.
- Demir, F. (2011). Kamu politikası ve politika analizi çalışmalarının teorik çerçevesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 107-120.
- Downs, A. (1972). Up and down with ecology-the "issue-attention" cycle", *Public Interest*, 28, 38-50.
- Dursun, Ç. (2005). Haber ve habercilik/gazetecilik üzerine düşünmek. *Gazetecilik ve Habercilik*, 69-90.
- Ertürk, H. (2018). *Çevre politikası*, Bursa, Ekin Yayınevi. 2. Baskı.
- Eryılmaz, B. (2012). *Kamu yönetimi*, Kocaeli, Umuttepe Yay. 5. Baskı.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. (Çev. Süleyman İrvan), Bilim ve Sanat Yay. Ankara.
- Gül, H. (2015). Kamu politikası analizi, yöntemleri ve teknikleri, *Yasama Dergisi*, (29), 5-31.
- Jenner, E. (2012). News photographs and environmental agenda setting, *Policy Studies Journal*, 40(2), 274-301.
- Kaya, Y. (2015). Çevre politikası ilkeleri, aktörleri ve araçları: söylemden pratiğe bir süreç analizi, *Kamu Politikası Kuram ve Uygulama*, Ankara, Adres Yayınları.
- Keleş, R., Hamamcı, C., ve Çoban, A. (2012). *Çevre politikası*. Ankara, İmge Kitabevi.
- Kılıç, S. (2009). Kamuoyu Oluşum Sürecinde Sosyal Hareketler ve Medya. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 150-167.
- Kingdon, J., W. (2014). *Agendas, alternatives, and public policies*. Pearson Education Limited.
- Kraft, M. E. (2011). *Environmental policy and politics*. Pearson Education, 5th Ed.
- Lester, J. P. ve Stewart J. (1996). *Public Policy: an Evolutionary Approach*. West Publishing Company.
- Lippmann, W. (1998). *Public opinion*. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.), Transaction Publishers. 2nd. Edt.
- Lowe, P., ve Morrison, D. (1984). Bad news or good news: environmental politics and the mass media. *The Sociological Review*, 32(1), 75-90.
- Mccombs, M. E., ve Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*, 36(2), 176-187.

- Mikami, S., Takeshita, T., ve Kawabata, M. (1999). Influence of the mass media on the public awareness of global environmental issues in Japan. *Asian Geographer*, 18(1-2), 87-97.
- Özacit, B. (2017). *Türkiye’de Kamu Politikası Çalışmalarının Amme İdaresi Dergisi’nde Yayımlanmış Makaleler Üzerinden Analizi (1968-2015)*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Parsons, W. (1995). *Public Policy: An introduction to the theory and practice of policy analysis*. Hants: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Sevenans, J. (2018). How Mass Media Attract Political Elites’ Attention. *European Journal of Political Research*, 57(1), 153-170.
- Soroka, S. N. (2002). Issue attributes and agenda- setting by media, the public, and policymakers In Canada. *International Journal of Public Opinion Research*, 14(3), 264-285.
- Soroka, S. N. (2003). Media, public opinion, and foreign policy. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 8(1), 27-48.
- Stamm, K. R., Clark, F., ve Eblacas, P. R. (2000). Mass communication and public understanding of environmental problems: the case of global warming. *Public Understanding of Science*, 9(3), 219-238.
- Speth, J. G. ve Haas, P. M. (2007). *Global Environmental Governance*. Pearson Education India.
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) (2004). *Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Johannesburg Uygulama Planı*, Ulusal Çevre Ve Kalkınma Yayını,(ss.109-110). (19.11.2018). <http://Www.Cevreciyiz.Com/Makale-Detay/672/Dunya-Surdurulebilir-Kalkinma-Zirvesi-Johannesburg-Uygulamaplani>.
- Toplu, M. (2018). Kamu politikalarının oluşumu ve uygulanmasında medya/sosyal medya'nın rolü. *Journal of Communication Theory & Research/İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (46), 346-375.
- Turgut Yılmaz, N. (2017). *Çevre politikası ve hukuku*, Ankara, İmaj Yayınevi, 3. Baskı,
- Türköne, M. (2012). *Siyaset*. İstanbul, Etkileşim.
- Walgrave, S., ve Van Aelst, P. (2006). The contingency of the mass media's political agenda setting power: toward a preliminary theory. *Journal of Communication*, 56(1), 88-109.
- Yıldırım, K., ve Ayna, Y. E. (2018). The role of non-governmental organizations in environmental governance in Turkey. *ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 409-431.
- Yıldız, M., ve Sobacı, M. Z. (2015). *Kamu politikası ve kamu politikası analizi: genel bir çerçeve*. Editörler: M. Yıldız ve M.Z. Sobacı (Ed.), *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*, Ankara: Adres Yayınları, 16-42.